

ΗΡΩΣ ΚΤΙΣΤΗΣ

μνῆμν

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΜΠΟΥΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΙΙ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΖΑΜΠΑΣ

ΦΑΝΗ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ-ΤΥΦΑΝΟ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΑ

ΑΘΗΝΑ 2018

Ο ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΑΣΙΝΟΥ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛΙΑΔΗΣ

Στην ανατολική λοφώδη και δασωμένη περιοχή του Τροόδους, κοντά στο χωριό Νικητάρι, βρίσκεται ο ναός της Παναγίας της Ασίνου (1099-1105/6), άλλοτε καθολικό της βυζαντινής μονής των Φορβίων (εικ. 1)¹. Η Παναγία της Ασίνου ανήκει τυπολογικά στους μονόκλιτους καμαροσκέπαστους ναούς της Κύπρου (εικ. 2)². Είναι τετράπλευρο κτίσμα με έξωτερικές διαστάσεις 9,54 μ. μήκος νοτίας πλευράς και 5,90 μ. πλάτος δυτικής πλευράς. Έχει δηλαδή μήκος περίπου διπλάσιο του πλάτους. Ποιά είναι τα μεγέθη του ναού έσωτερικά, πώς και γιατί διαμορφώνεται ο έσωτερικός χώρος; Ποιός ο ρόλος του φωτός;

Είναι γνωστόν ότι ο αρχικός φυσικός φωτισμός βυζαντινών εκκλησιών που συνεχώς λειτουργούν δεν παραμένει αδιατάρακτος λόγω επεμβάσεων που επιβάλλουν ανάγκες οι οποίες συνεχώς προκύπτουν: πόρτες και παράθυρα τειχίζονται, νέα ανοίγματα ανοίγονται, στέγες και στοές αντικαθίστανται και προστίθενται κ.λπ. Στις περιπτώσεις αυτές, όπως θα δούμε παρακάτω, ή αρμονική σχέση φυσικού φωτισμού και έσωτερικού χώρου διαφοροποιείται και άλλες προτεραιότητες επικρατούν. Στο αφιερωμένο στη μνήμη του Καθηγητή της Αρχιτεκτονικής Χαράλαμπου Μπούρα άρθρο μας παρουσιάζουμε παρατηρήσεις που οδήγησαν στον σχεδια-

σμό, την κατασκευή και εν συνεχεία την εγκατάσταση φωτιστικών στο έσωτερικό του ναού της Παναγίας Ασίνου εις τρόπον ώστε να αποδίδεται με ευπρέπεια ο πνευματικός τους χαρακτήρας και η ιστορική τους αξία³.

Άς δούμε τα πράγματα από κοντά:

Στο έσωτερικό τρία τυφλά τόξα διακόπτουν τη συνέχεια των μακρών τοίχων της βορείας και νοτίας πλευράς αναπαράγοντας μιμητικά τη διάταξη των αυτοκρατορικών ρωμαϊκών άψιδων θριάμβου: Τα μεσαία τόξα δηλαδή είναι μεγαλύτερα και ύψηλότερα (πλάτους 3,42 μ. τὸ βόρειο, 3,24 μ. τὸ νότιο και ὕψους 3,70 μ. τὸ βόρειο και 3,86 μ. τὸ νότιο) και τὰ πλαγινὰ μικρότερα. Δίνεται, δηλαδή, τὸ προβάδισμα στὰ δύο μεσαία τόξα (εικ. 3).

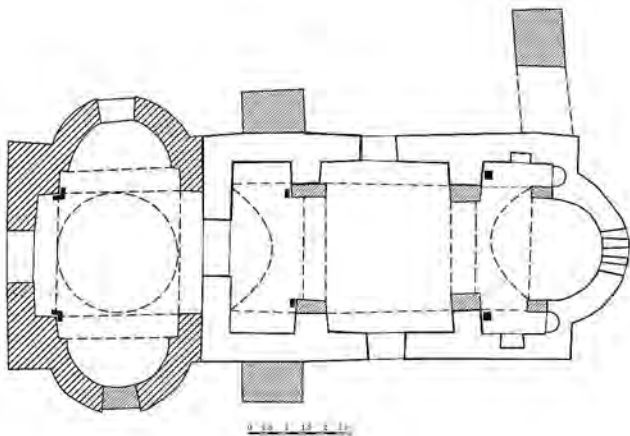
Τὸ ΒΔ τόξο ἔχει πλάτος 1,54 μ. ἐνῶ τὸ ἀπέναντί του ΝΔ 1,71 μ. Τὸ ΒΑ ἔχει πλάτος 1,85 μ. και τὸ ΝΑ 1,70 μ. Καὶ τὰ τέσσερα πλαγινὰ τόξα ἔχουν ὕψος πὸν κυμαίνεται ἀπὸ 3,29 ἕως 3,49 μ., και ἰσοῦται περίπου μὲ τὸ πλάτος τῶν μεσαίων τόξων. Διαστάσεις, κατακόρυφα, κλίσεις, καμπυλότητες δὲν ἔχουν καμμία ἀντιστοιχία. Καμμία μέτρηση δὲν εἶναι ἴδια μὲ τὴν προηγούμενη. Μία αὐθόρμητη, ἀθῶα, θὰ λέγαμε, ἀσυμμετρία γυρίζει τὴν πλάτη στὶς ἀρχές τῆς συμμετρίας. Ὅλα εἶναι ρευστά. Ὅλα εἶναι περίπου, ἀλλὰ εἶναι.

1. CARR - NICOLAIDES (ἐπιμ.) 2012, ὅπου και ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.
2. PAPAGEORGHIΟΥ 2012, 39-65. Ὁ ΦΙΛΙΠΠΟΥ 2013, 76-78 ἐγγράφει στὸν ἀρχιτεκτονικὸ τύπο τοῦ μονόχωρου καμαροσκέπαστου 36 ἐκκλησίας τῆς Κύπρου.
3. Ὁ φωτισμὸς τῆς Παναγίας Ασίνου εἶναι ἐνταγμένος στὸ πρόγραμμα τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων Κύπρου και τοῦ Ἰδρύματος Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης, 2012-2015, γιὰ τὸν έσωτερικὸ φωτισμὸ δέκα ἐκκλησιῶν τοῦ Τροόδους, ἐγγεγραμμένων στὸν Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς τῆς Οὐνέσκο, τῆς Ἐγκλείστρας τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου και τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Τάλας. Εὐχαριστοῦμε τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο Β', τὸν Πανιερώτατον Μητροπολίτη Πάφου κ.κ. Γεώργιο, τὸν Πανιερώτατον Μητροπολίτη Μόρφου κ.κ. Νεόφυτο και τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπο Χύτρων και Ἠγούμενον

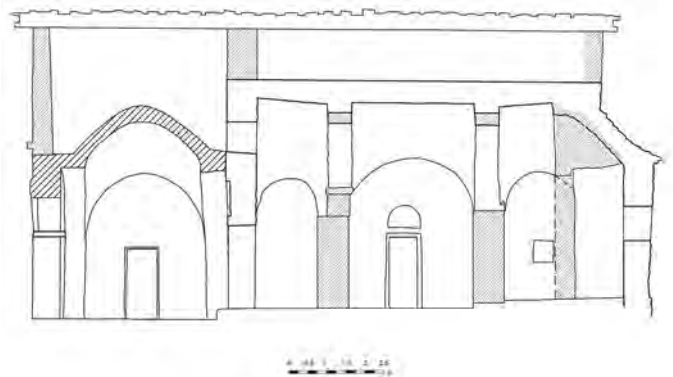
τῆς Ἱερᾶς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου κ.κ. Λεόντιο, οἱ ὅποιοι μᾶς ἐμπιστεύθηκαν τὸ ἔργο τοῦ φωτισμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν. Εὐχαριστοῦμε τὸν πρόεδρο τοῦ Ἰδρύματος Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης Δρα Α. Π. Λεβέντη και τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἰδρύματος γιὰ τὴν χορηγία τοῦ προγράμματος. Γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσης τῶν παρατηρήσεών μας γιὰ τὸν φωτισμὸ τοῦ ναοῦ Παναγίας Ασίνου εὐχαριστοῦμε τὸν Πανιερώτατον Μητροπολίτη Μόρφου κ.κ. Νεόφυτο και τὴ Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων Δρα Μαρίνα Ἱερωνυμίδου, ὅπως ἐπίσης και γιὰ τὴν παραχώρηση νὰ ἐπεξεργαστοῦμε και νὰ δημοσιεύσουμε κάτοψη και κατὰ μήκος τομὴ τῆς Παναγίας Ασίνου σὲ ἀποτύπωση τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων. Εὐχαριστοῦμε ἐπίσης τὴν Ἐφορὸ Μουσειῶν Δρα Δέσπω Πηλείδου και τὸν Ἀρχαιολογικὸ Λειτουργὸ Α' κ. Πάωργο Φιλοθέου γιὰ τὴ συνεργασία και γιὰ κάθε βοήθεια.

Είκ. 1. Παναγία τῆς Ἀσίνου. Ἐξωτερικό.

Είκ. 2. Παναγία τῆς Ἀσίνου. Σχέδιο κάτοψης με τίς θέσεις τῶν φωτιστικῶν, βασιμένο σέ ἀποτύπωση τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων Κύπρου.

Είκ. 3. Παναγία τῆς Ἀσίνου. Σχέδιο τομῆς κατὰ μήκος βασιμένο σέ ἀποτύπωση τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων Κύπρου.

Τὰ τρία τόξα στίς μακρὲς πλευρὲς τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι συνεχόμενα, ἀλλὰ ἀπέχουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο σχηματίζοντας ἀνάμεσά τους τέσσερις στενοὺς τοίχους, πλάτους 0,70/0,76 μ., οἱ ὁποῖοι ἐπειδὴ φαίνονται νὰ προεξέχουν ἀπὸ τὴ βόρεια καὶ τὴ νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας κατὰ 0,55/0,60 μ. περιγράφονται ὡς παραστάδες. Οἱ τέσσερις παραστάδες ἐπειδὴ ἀπέχουν, εἴτε μεταξὺ τους εἴτε ἀντικρυστά, περίπου ἕξ ἴσου σχηματίζουν ἐν κατόψει στὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας νοητὸ τετράγωνο χωρὸς πλευρᾶς περίπου 3,40 μ. Ἡ διάσταση αὐτὴ ἰσοῦται ὄχι μόνον μὲ τὸ πλάτος τῶν μεσαίων τόξων ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ὕψος τῶν πλαγινῶν τόξων καὶ τὸ πλάτος τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας μὲ τὴν ὁποία στεγάζεται ὁ ναός. Δηλαδή καὶ στὰ δύο ἄκρα τῆς ἐκκλησίας σχηματίζονται δύο νοητά, ἐγκαρσίως καὶ κατακόρυφα αὐτὴ τὴ φορά, τετράγωνα πλευρᾶς περίπου 3,40 μ.⁴ Ἡ διάσταση 3,40 μ. καθὼς ἐπαναλαμβάνεται ὡς πολλαπλάσιο τοῦ βυζαντινοῦ πῆχου (62,48 ἐκ.) μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖ τὸν σταθερὸ συντελεστὴ τῆς Παναγίας Ἀσίνου.

Θὰ ἔλεγε, ὅμως, κάποιος ὅτι οἱ παραστάδες δὲν εἶναι παρὰ ὀπτική ἀπάτη διότι σὲ ἓναν δρομικὸ ναό, ὅπως ἡ Παναγία τῆς Ἀσίνου, δὲν εἶναι ἀπομονωμένες ἀλλὰ, συνεχόμενες μὲ τὰ τόξα, ἀποτελοῦν ἀπομεινάντα κομμάτια δύο μακρῶν τοίχων, βορείου καὶ νοτίου, οἱ ὁποῖοι ἐπειδὴ εἶναι διασπασμένοι ἀπὸ τὰ τόξα καὶ διακόπτεται ἡ συνέχειά τους δὲν εἶναι ὁρατοί.

Τὰ μέτωπα τῶν τόξων κάμπτονται πρὸς τὰ ἔσω, λυγίζουν, καὶ σχηματίζουν ἡμικυλινδρική δρομικὴ καμάρα πού στεγάζει τὴν ἐκκλησία σὲ ὅλο τὸ μήκος. Τὴν καμάρα στηρίζουν κατὰ τὸ μέσον τῆς διακριτικὰ ἀπὸ κάτω δύο ἡμικυκλικὰ σφενδόνια, τὰ ὁποῖα γεννῶνται, ἀποτελοῦν συνέχεια καὶ συνδέουν τὶς ἀντικρυστὲς παραστάδες. Πλὴν ὅμως τὰ σφενδόνια διαιροῦν καὶ τὴν ἡμικυλινδρική καμάρα σὲ τρία μέρη ἀντίστοιχα καὶ ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὰ πλάτη τῶν πλαγίων τόξων. Τὸ μεσαῖο ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς καμάρας θὰ μπορούσε νὰ προσληφθῆ ὡς ὑψηλότερο τῶν ἄλλων δύο ἐπειδὴ τὰ μεσαῖα τόξα εἶναι μεγαλύτερα καὶ ὑψηλότερα τῶν πλαγινῶν⁵. Προκαλεῖται, δηλαδή, ἡ εὐφυῆς ψευδαἰσθησις τρουλλαίου θόλου σὲ ναὸ ἀπολύτως δρομικὸ. Ἡ διαφυγὴ αὐτὴ γίνεται ὀλοφάνερη σὲ μονόκλιτους ναοὺς λιγότερο ἀφαιρετικούς, ὅπως εἶναι οἱ συνεπτυγμένοι σταυροειδεῖς ἐγγεγραμμένοι ναοὶ (μονόκλιτοι καμαροσκεπεῖς μὲ τρούλλο)⁶.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀσίνου θὰ ἦταν ἀνοικτὸς πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν τὰ κτιστὰ τύμπανα τῶν τόξων, τὰ ὁποῖα βρίσκονται σὲ ὑποχώρηση ὡς πρὸς τὸ μέτωπο τους κατὰ 0,55/0,60 μ. καὶ ἀποτελοῦν τὸν βόρειο καὶ τὸν νότιο τοῖχο τῆς ἐκκλησίας.

Συνεπῶς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀσίνου θὰ πρέπει νὰ ἐννοήσουμε ὡς ὑπάρχοντες δύο βόρειους καὶ δύο νότιους τοίχους ἐφαπτόμενους. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ πρώτου τοίχου ὀρίζεται ἀπὸ τὴν ὄψη τῶν παραστάδων οἱ ὁποῖες μετασχηματίζονται σὲ σφενδόνια, καὶ τὸ μέτωπο τῶν τόξων, πού ἐξελίσσεται σὲ ἡμικυλινδρική καμάρα. Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ δεύτερου τοίχου ὀρίζεται ἀπὸ τὰ τύμπανα τῶν τόξων, τὰ ὁποῖα δὲν συνέχονται μὲ καμμία ὁρατὴ ἐπιφάνεια τῆς ἀνωδομῆς καὶ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι τὰ πλέον ἀφρημένα μέρη τοῦ ναοῦ μολονότι ἀποτελοῦν τὸν βόρειο καὶ νότιο τοῖχο του, πάχους 0,65/0,70 μ. Σκοπὸς τοῦ πρώτου καὶ ἀοράτου τοίχου εἶναι νὰ δημιουργήσῃ ἐπιφάνειες πρόθυμες γιὰ ὑποχώρηση, πού γιὰ τὸν εὐρισκόμενον στὸν ναὸ εἶναι εἶδος διαφυγῆς ἀπὸ τὸ ἐδῶ.

Συνεπῶς γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἓνα μέρος τῆς ἐρώτησης, πού ἐτέθη προηγουμένως, τὰ πλάτη τοῦ κτηρίου εἶναι δύο: α) 3,40 μ. περίπου εἶναι τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἀπὸ παραστάδα σὲ παραστάδα πρὶν ἀπὸ τὴν ὑποχώρηση τῆς βόρειας καὶ τῆς νότιας πλευρᾶς καὶ ἰσοῦται μὲ τὴν διάμετρο τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας μὲ τὴν ὁποία καὶ σκεπάζεται, καὶ β) 4,45/4,50 μ. εἶναι τὸ πλάτος μετὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς βόρειας καὶ τῆς νότιας πλευρᾶς, ἰσοῦται μὲ τὸ εὖρος τῆς ὑποχώρησης καὶ εἶναι τὸ καθαρὸ προσφερόμενο πλάτος τοῦ ναοῦ. Καὶ τὰ δύο πλάτη συνυπάρχουν καὶ λειτουργοῦν ταυτοχρόνως. Τὸ πρῶτο ὡς αἴσθησις παρουσίας, τὸ δεύτερο ὡς γεγονὸς παρουσίας.

Ὡς πρὸς τὸ μήκος τοῦ ναοῦ, ἡ δυτικὴ πλευρὰ του εἶναι κατακόρυφος τοῖχος μὲ τοξωτὴ ἀπόληξη πού ἀκολουθεῖ τὴν καμπυλότητα τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας. Εἰδικὸς ρόλος ἔχει ἀνατεθῆ στὴν ἡμικυκλικὴ κόγχη του ἱεροῦ βήματος, τῆς ὁποίας τὸ ἄνοιγμα 2,60 μ. ἐπειδὴ ἐμπεριέχεται στὰ 3,40 μ. καθιστᾷ τὸ ἀόρατο πλάτος τοῦ ναοῦ καὶ σαφὲς καὶ ἅγιο. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ μὲ τὰ τμήματα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κόγχης, ὅπου διανοίγονται οἱ μικρὲς κόγχες τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ, σχετίζεται, ὅπως καὶ ὁ δυτικὸς τοῖχος, μὲ τὸ

4. Στὰ πλεονεκτήματα τοῦ τετραγώνου καὶ τοῦ κύβου ὑπὲρ τῆς ἀντοχῆς τῶν κτηρίων ἀναφέρεται ὁ Κων. Κουρουδῆς σχολιάζοντας τὴν προβολὴ τῶν προσώπων τῶν Κτιστῶν τῆς ἀφθάρτου βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στίς τετράγωνες ἐπάλλξεις τῆς ἀείζωης πόλεως Θεσσαλονίκης (ΚΟΥΡΟΥΔΗΣ 2014, 34-35).

5. Πρβλ. CURČIĆ 2000, 14 καὶ 29.

6. ΠΡΟΚΟΠΟΥ 2007. Ὁ ΦΙΛΙΠΠΟΥ 2013, 134-136 καταγράφει στοὺς μονόκλιτους συνεπτυγμένους σταυροειδεῖς μὲ τρούλλο 61 ναοὺς τῆς Κύπρου.

πλάτος 4,45/4,50 μ. τοῦ ναοῦ ἕως τὸ ὕψος γένεσης τῆς καμπύλης τῶν δύο ἀνατολικῶν πλαγίων τόξων.

Συνεπῶς δύο εἶναι τὰ μήκη τοῦ ναοῦ: τὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο, 9,65 μ., μετρᾶ ἀπὸ τὸν δυτικὸ τοῖχο ἕως τὴν κορυφὴ τῆς ἡμικυκλικῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ σχετίζεται μὲ τὸ πλάτος 3,40 μ. τοῦ ναοῦ. Τὸ δεύτερο, 8,33 μ., μετρᾶ ἀπὸ τὸν δυτικὸ τοῖχο ἕως τὸν ἀνατολικὸ καὶ σχετίζεται μὲ τὸ πλάτος 4,45/4,50 μ. τοῦ ναοῦ. Οἱ μεταπτώσεις ἀπὸ τὸ ἕνα πλάτος στὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸ ἕνα μήκος στὸ ἄλλο ἔχουν σχέση μετὰ τὸ φῶς.

Ἡ ἐσωτερικὴ διαμόρφωση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Ἀσίνου, ὅπως καὶ κάθε βυζαντινῆς ἐκκλησίας, ἔχει σχέση μετὰ τὴν εἴσοδο καὶ τὴ διάχυση τοῦ φυσικοῦ φωτός μέσω τῶν ἀνοιγμάτων πού δημιουργοῦνται σὲ σοφὰ ἱεραρχημένες θέσεις⁷. Στὴν Παναγία τῆς Ἀσίνου τὰ ἀνοίγματα εἶναι περιορισμένα: Τρεῖς εἰσοδοὶ στὴ δυτικὴ, βορεία καὶ νοτιά πλευρά, μικρὴ στενὴ φωτιστικὴ θυρίδα στὸν δυτικὸ τοῖχο καὶ τριπλὸ παράθυρο μὲ στενὰ τοξωτὰ ἀνοίγματα στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος. Ὁ ρόλος τῶν ἀνοιγμάτων αὐτῶν στὴ διαμόρφωση τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου εἶναι καίριος. Ἄρκει νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι ἂν τὸ πλάτος τῆς Παναγίας Ἀσίνου μετρηθῆ ἀνάμεσα στὴ βορεία καὶ νοτιά εἴσοδο ἢ τὸ μήκος ἀπὸ τὴ δυτικὴ εἴσοδο ἕως τὸ ἀνατολικὸ παράθυρο τῆς κόγχης, δηλαδὴ ἀπὸ ἀνοίγμα σὲ ἀνοίγμα, τότε μήκος καὶ πλάτος τῆς ἐκκλησίας θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι τὸ φωτεινὸ ἄπειρο.

Τὰ ἀνοίγματα, λοιπόν, στὴν Παναγία τῆς Ἀσίνου, μὲ τὰ ὁποῖα τὸ μέσα ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἔξω διὰ τοῦ φωτός, λειτουργοῦν ὡς ἀκολουθως:

Α' περίοδος

1. Τὰ ὑποχωρημένα τύμπανα τῶν μεσαίων τόξων δὲν εἶναι συμπαγῆ ἀλλὰ διασπῶνται ἀπὸ δύο εἰσοδούς, νοτιά καὶ βορεία, πλάτους 1,00 μ. καὶ 0,92 μ., καὶ ὕψους 2,13 μ. καὶ 1,97 μ. Στὰ ἀνοίγματα τῶν εἰσοδῶν προσγράφονται καὶ οἱ δύο ἡμικυκλικοὶ φεγγίτες μὲ ὑαλοστάσια, πλάτους 0,80 μ. καὶ ὕψους 0,60 μ., οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦν, ἐπιτρέπουν δηλαδὴ νὰ διέλθῃ τὸ φῶς, καὶ ὅταν οἱ πόρτες τῆς ἐκκλησίας εἶναι κλειστές. Τὰ δύο ἀντικρυστὰ ἀνοίγματα τῶν εἰσοδῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἄξονες δὲν συμπίπτουν ἀλλὰ ἀπέχουν μεταξύ τους 25 ἐκ., φωτίζουν τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ ναοῦ:

α. Τὶς μεσημεριανὲς ὥρες τῆς χειμερινῆς περιόδου, πού ἡ τροχιά τοῦ ἡλίου εἶναι χαμηλὰ στὸν ὀρίζοντα, φωτίζεται ἄμεσα καὶ ἅπλετα τὸ τύμπανο τοῦ μεσαίου μεγάλου βόρειου τόξου. Τὸ εἰσερχόμενο ἀπὸ τὸν

νότιο φεγγίτη φῶς ἀντανακλᾶται στὴν ποδιά του καὶ κατευθύνεται πρὸς τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ μεσαίου τμήματος τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας. Τὸ εἰσερχόμενο φῶς ἀπὸ τὸ βόρειο ἀνοίγμα (εἴσοδος καὶ φεγγίτης) εἶναι λιγότερο ἀπὸ τὸ νότιο, εἶναι διάχυτο καὶ φωτίζει τὴ νότια κεντρικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ καὶ δευτερευόντως τὴν ἡμικυλινδρική καμάρα.

β. Τὸ μεσαῖο τμήμα τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας πρωτευόντως, τὰ τύμπανα τῶν μεσαίων τόξων δευτερευόντως ὡς καὶ τὰ σφενδόνια φωτίζονται ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ ἐξ ἀντανακλάσεως φῶς πού προσπίπτει στὸ δάπεδο ἀνάμεσα στὶς δύο θύρες, καὶ κατόπιν διαχέεται ἐλεύθερα.

γ. Μὲ φῶς ἔμμεσο καὶ ἐξ ἀντανακλάσεως στὰ πλάγια τοιχώματα τῶν δύο εἰσοδῶν καὶ στὰ ἐσωρράχια τῶν φεγγιτῶν φωτίζονται τὰ τέσσερα μικρότερα τόξα καὶ τὰ ἀντίστοιχα πλάγια τμήματα τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας δίνοντας πάντα τὸ προβάδισμα στὸ μεσαῖο τμήμα τῆς.

2. Τὸ τριπλὸ παράθυρο στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ βήματος φωτίζει τὸν χῶρο τοῦ ἱεροῦ βήματος τὶς πρωινὲς ὥρες τῆς ἡμέρας ἄλλοτε ἄμεσα καὶ ἄλλοτε ἔμμεσο ἐξ ἀντανακλάσεως στὰ πλάγια τοιχώματά τους.

3. Ἡ δυτικὴ εἴσοδος φωτίζει τὸν κεντρικὸ κατὰ μήκος ἄξονα τοῦ ναοῦ καὶ τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ ναοῦ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος φωτίζεται ἐξ ἀντανακλάσεως ἀπὸ τὶς ἔναντί του πλευρὲς τῶν παραστάδων καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἄντυγα τοῦ δυτικοῦ τόξου.

4. Ἡ δυτικὴ στενὴ καὶ τοξωτὴ φωτιστικὴ θυρίδα, διαστάσεων 0,42 × 0,82 μ. (ψηλὰ στὴ δυτικὴ πλευρά, 4,03 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο) φωτίζει ἀπὸ τὸ πρῶν μέχρι τὸ ἀπόγευμα τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας καὶ τὴ δυτικὴ ἐπιφάνεια τοῦ δυτικοῦ σφενδονίου. Τὶς ἀπογευματινὲς ὅμως ὥρες τῆς ἀνοιξῆς καὶ τοῦ καλοκαιριοῦ εἰσέρχεται ἄμεσα ἔντονο φῶς πού φθάνει μέχρι τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος⁸.

Ὅλες οἱ ἐπιφάνειες τῶν τόξων καὶ τῶν σφενδονίων λειτουργοῦν ὡς καθρέφτες πάνω στοὺς ὁποίους ἐξ ἀντανακλάσεως διαχέεται τὸ φῶς καὶ αὐξομειώνεται λόγω τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου ἢ λόγω καιρικῶν συνθηκῶν εἰς τρόπον ὥστε ποτὲ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο ἀλλὰ νὰ φαίνεται ὅτι κινεῖται συνεχῶς.

Σὲ περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχαν ἐπιφάνειες σὲ ὑποχώρησι, τόξα καὶ μέτωπα τὸ εἰσερχόμενο φῶς θὰ ἦταν «μονοκόματο» καὶ κλειστοφοβικόν, ὡς σὲ *θήκη στεγασμένη μὲ ψαλίδα προμήκη*, ἐξαρτώμενο πε-

7. ILLADIS 2005, 229-246. ILLADIS 2009, 95-105.

8. Στὴν ἀναστήλωσι τοῦ 1954-1959 προσγράφεται ἡ συμπλήρωσι στὸ παλαιὸ ὑαλοστάσι τοῦ μεσαίου κυκλικοῦ ὑαλοπίνακα μὲ νεώτερο, PAPAGEORGHIOU 2012, 48, σσμ. 58, εἰκ. 2.10.

ρισσότερο από την ποσότητα και λιγότερο από την ποιότητα του φωτός και χωρίς δυνατότητα μετάπλάσής του σε φωτεινή παρουσία που ανεξάρτητα των συνθηκών συνεχίζει να κινείται και να έμφυσά στον άνθρωπο την ελπίδα της διαφυγής από τον έγκλεισμό της ζωής και της μη παραίτησης.

Με τις αντανακλάσεις στις τοιχογραφημένες επιφάνειες των τοίχων το φώς γίνεται διάχυτα έγχρωμο, μετατρέπεται δηλαδή σε χρωματική παρουσία που αίωρείται μέσα στην εκκλησία. Γι' αυτό τον λόγο το έσωτερικό της εκκλησίας άφομοιώνει τις παραστάσεις διαφόρων φάσεων τοιχογράφησης του και επαναζωγράφησης, το πριν το 1105/6, το 1105/6, στα τέλη του 12ου, στα τέλη του 13ου αιώνα, το 1132/3, το 1340 περίπου, στον 17ο αιώνα, σε ένα και μόνο σύνολο. Στην περίπτωση της Άσινου οί Σαράντα στρατιώτες της Σεβαστείας π.χ. και μάλιστα την άχρονη στιγμή του μαρτυρίου τους συνυπάρχουν με την Κοίμηση της Θεοτόκου, με τον κτήτορα μάγιστρο Νικηφόρο Ίσχυριο, του οποίου το δεξι χέρι, με το όποιο προσφέρει τη μακέτα της εκκλησίας, φαίνεται ως να φύεται από το στέρνο της καρδιάς, με άγιους άσκητες και τους στυλοβάτες της Εκκλησίας της Κύπρου, με την γλυκεία Παναγία στην κόγχη. Η οί κολασμένοι συνυπάρχουν με τον καβαλλάρη άγιο Γεώργιο και με τη δεόμενη στην Παναγία κυρά της Άσινου ντυμένη το κατακόκκινο φωτιάς φόρεμα, το βαθύ décolleté και το μαύρο πέπλο, τα ροδοκόκκινα από την έξαψη μάγουλα, τα σφιγμένα χείλη, έλαφρώς άνασηκωμένα στην άπορία της ζωής φρύδια, τα μισόκλειστα μάτια που πιό πολύ άφιερώνονται παρά ζητούν συγχώρεση για όσα δεν μετανιώνει. «Μη με την σην δούλην παρίδης, ή άμέτρητον έχουσα το έλεος».

Β' περίοδος

Άρχικά ο ναός δεν είχε νάρθηκα και τα δυτικά άνοιγματα ήταν άνοιχτα στο άμεσο φυσικό φώς. Στα τέλη του 12ου αι., μάλλον μετά το 1191, προσετέθη στη δυτική πλευρά μνημειακός νάρθηκας, που καταλαμβάνει όλο το πλάτος του ναού⁹. Η μνημειακότητα του νάρθηκα έγκειται στις ήμικυκλικές άψίδες που καταλαμβάνουν τη νοτία και τη βορεία πλευρά (όρατο στοιχείο) και στην επανάληψη του νοητού τετραγώνου στην άκτοψη, πλευράς 3,16 μ. περίπου, που σχηματίζουν οί ένσωματωμένες στους τοίχους τέσσερις παραστάδες καθώς άνακρατούν τον τυφλό χαμηλό κυψελοειδή τρούλλο (φουρνικό). Πραγματοποιείται δηλαδή στον νάρθηκα ό,τι έννοείται στο μεσαίο τμήμα του κυρίως ναού: ο τρούλλος. Ο νάρθη-

κας έχει μήκος 4,38 μ. και πλάτος 6,85 μ. συμπεριλαμβάνονται τών άψίδων.

Ο νάρθηκας έχει τρεις μεγάλες εισόδους: μία στο μέσον της δυτικής πλευράς, πλάτους 1,35 μ. και ύψους 2,18 μ., δεύτερη στο μέσον της νότιας άψίδας (κλειστή με τοιχοποιία από το 1300 περίπου), διαστάσεων 1,02 μ. πλάτους και ύψους 1,85 μ., και τρίτη στο μέσον της βορείας άψίδας, πλάτους 0,80 μ. και ύψους 1,80 μ. Έπάνω από τη δυτική είσοδο υπάρχει μεγάλος ήμικυκλικός φεγγίτης, 1,35 μ. πλάτους και 0,90 μ. ύψους. Πρόκειται δηλαδή για άνοιγματα συνολικής επιφάνειας περίπου 7,30 τ.μ., μέσω τών όποιων φωτιζόταν χώρος 120 κ.μ. Έάν συγκρίνουμε από τη σκοπιά αυτή τα άνοιγματα και τον χώρο του νάρθηκα με τα άνοιγματα επιφανείας 9 τ.μ. και τον χώρο 240 κ.μ. του κυρίως βυζαντινού ναού, διαπιστώνουμε όχι μόνον διαφορά στην ποσότητα του εισερχομένου φωτός σε σχέση με τον φωτιζόμενο χώρο κατά 2:1 αλλά και άπομάκρυνση του νάρθηκα από το μέτρο και την ιεραρχία του βυζαντινού ναού και στροφή προς έσωστρέφεια, ίσως και έγωκεντρισμό. Δεν είναι νομίζουμε τυχαίο που στην εικονογραφία του νάρθηκα επικρατεί άσυνήθιστα μεγάλος αριθμός παραστάσεων μοναχών και δωρητών νέας κοινωνικής τάξεως που δημιουργήθηκε μετά το 1191 κατά τη Λατινική περίοδο¹⁰.

Ο φωτισμός στον νάρθηκα, λόγω της μεγάλης δυτικής εισόδου και του μεγάλου φεγγίτη, είναι ιδιαίτερα άυξημένος τις άπογευματινές ώρες και πριν από τη δύση του ήλιου, δηλαδή κατά τον έσπερινό. Άντίθετα, στον κυρίως ναό, ο φωτισμός είναι άυξημένος τις πρωινές ώρες στον όρθρο και τη θεία λειτουργία.

Με την προσθήκη του νάρθηκα και την κατασκευή κυψελοειδούς τρούλλου (φουρνικού) άπεκόπη έν μέρει ή δυτική φωτιστική θυρίδα του κυρίως ναού από την άμεση σχέση με το φώς του ήλιου.

Παρ' όλον ότι το φώς στον νάρθηκα εισέρχεται άκόμη και σήμερα άπλετο για να 'ναι οί δωρητές παρόντες, μικρό μόνον ποσοστό προχωρεί από τη δυτική είσοδο στον ναό διότι οί καμπύλες επιφάνειες τών κογχών, του φεγγίτη και του φουρνικού λειτουργούν ως κοίλα κάτοπτρα και κρατούν το φώς έντός του νάρθηκα.

Συνεπώς μετά την προσθήκη του νάρθηκα το δυτικό τμήμα του κυρίως ναού και της ήμικυλινδρικής καμάρας υπέστη δραματική μείωση με άποτέλεσμα να φαίνεται ότι φωτίζεται περισσότερο, έν είδει τρούλλου, το μεσαίο τμήμα της ήμικυλινδρικής καμάρας.

9. Για τη χρονολόγηση βλ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2011, 121.

10. KALOPISSI-VERTI 2012, 179-190 (The Donors).

Γ' περίοδος

Στὰ τέλη τοῦ 13ου αἰώνα ἢ τὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα κατέρρευσε καὶ ἀνακατασκευάστηκε τὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τμῆμα τοῦ βορείου τοίχου¹¹. Ἡ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος ἐνισχύθηκε μὲ δύο προεξέχουσες παραστάδες στὰ δύο ἄκρα τῆς καὶ ἀπέκτησε βάθος πὺν δὲν εἶχε¹². Ἐπίσης τὰ δύο ἡμικυκλικά σφενδόνια ὑποστυλώθηκαν μὲ δύο τόξα ἐλαφρῶς ὀξυκόρυφα ἐπειδὴ μειώθηκε τὸ ἄνοιγμά τους καθὼς βαίνουν ὄχι στὶς πλάγιες παραστάδες ἀλλὰ σὲ προσθήκες πὺν βγαίνουν μπροστὰ καὶ μειώνουν τὸ νοητὸ πλάτος τοῦ ναοῦ ἀπὸ 3,40 μ. περίπου σὲ 2,36/2,66 μ. Δηλαδή, ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ ἐξαφανίζει κάτι πὺν ὡστόσο δὲν φαινόταν προηγουμένως καὶ τὸ μεταλλάζει, ὅπως θὰ δοῦμε. Μὲ τὶς προσθήκες οἱ τέσσερις ἀντικρυστὲς παραστάδες παύουν νὰ φαίνονται ὡς παραστάδες τῶν μακρῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας καὶ μετατρέπονται σὲ δύο ἐγκάρσιους τοίχους πὺν διαιροῦν τὸν ναὸ σὲ τρία μέρη, νάρθηκα, κυρίως ναὸς καὶ ἱερὸ βῆμα, τὰ ὁποῖα ἐπικοινωνοῦν μέσω ὀξυκόρυφων ἀνοιγμάτων¹³. Ὁ τρουλλαῖος νάρθηκας μετατράπηκε λειτουργικὰ σὲ ἐξωνάρθηκα (λητή). Δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὴν αἰτία τῶν ἐπεμβάσεων τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἴσως στατικὰ προβλήματα ἦταν ἡ ἀφορμὴ ἐφ' ὅσον παρατηρεῖται καὶ ἐνίσχυση στήριξης τοῦ κτηρίου μὲ ἐξωτερικὲς ἀντηρίδες.

Μέρος τοῦ φωτὸς πὺν εἰσέρχεται ἀπὸ τὶς δύο εἰσόδους, βορεία καὶ νοτία, ἐμποδίζεται ἀπὸ τὶς προσθήκες τῶν παραστάδων νὰ φθάση στὰ ἄκρα τμῆματα τοῦ ναοῦ, τὰ ὁποῖα σκιάζονται. Περισσότερο σκιά πέφτει στὸ δυτικὸ τμῆμα ἀδιαφορώντας ἂν ἐκεῖ ὑπάρχει κτητορικὴ ἐπιγραφή μὲ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ. Τὸ μεσαῖο τμῆμα τοῦ ναοῦ εἶναι τὴν περίοδο αὐτὴ ὁ πλέον φωτισμένος χώρος καὶ ὁ ὁποῖος δέχθηκε τὴ νέα εἰκονογράφηση γύρω στὸ 1340 μὲ καταγιισμό παραστάσεων¹⁴. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ, ἀπὸ πλευρᾶς φωτισμοῦ, οἱ δύο φεγγίτες τῶν εἰσόδων θὰ λειτουργοῦσαν ὅπως περίπου τὰ παράθυρα στὰ τύμπανα τῶν τρούλλων ἢ καὶ οἱ φωταγωγοὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν.

Τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ ναοῦ συνεχίζει νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ τριπλὸ παράθυρο. Ὁ χώρος ὁμως τοῦ ἱεροῦ βήματος μειώθηκε. Μὲ τὶς δύο παραστάδες στὶς ἀπολήξεις τῆς ἀψίδας καὶ τὶς προσθήκες στὶς δύο ἀνατολικὲς παραστάδες τοῦ ναοῦ διαμορφώθηκαν μπροστὰ ἀπὸ τὶς κόγχες τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ στενοὶ χώροι, συνήθεις στὸς σταυροειδεῖς ἐγγεγραμμένους ναοὺς, πὺν φωτίζονται ἐξ ἀντανακλάσεως καὶ διαχύσεως.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ κτηρίου ἀλλάζει καὶ στρέφεται σὲ πρακτικὲς λύσεις, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ προσθήκη δικλινοῦς στέγης, πρῶτα στὸν ναὸ κατόπιν καὶ στὸν νάρθηκα, γιὰ τὴν προστασία τοῦ κτηρίου ἀπὸ δριμεῖς καιρικὲς συνθήκες πὺν συχνὰ ἐνσκόπτουν στὸ δάσος τῆς Ἀσίνας¹⁵. Ἡ συντήρηση, ὅπως καὶ σήμερα, ἦταν κοπιώδης, δαπανηρὴ καὶ ἀπαιτοῦσε πρόθυμη καὶ συνεχὴ μέριμνα καὶ τεχνικὴ ἐξειδίκευση. Μὲ τὴν προσθήκη δικλινοῦς στέγης ἀπεφεύχθησαν μὲ πρακτικὸ τρόπο δυσεπίλυτα προβλήματα ἐπισκευῶν. Ἀπὸ ἀπόψεως φωτισμοῦ ἡ δικλινὴ στέγη ὅταν συμπεριέλαβε καὶ τὸν νάρθηκα μείωσε ἀκόμη περισσότερο τὸ προσπίπτον φῶς στὴ δυτικὴ φωτιστικὴ θυρίδα, τὸ δὲ πτερόν τῆς σκίασε τὰ ἀνοίγματα τοῦ ναοῦ¹⁶.

Τεχνητὸς φωτισμὸς

Τὰ συμπεράσματα πὺν προέκυψαν ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις γιὰ τὸν φυσικὸ φωτισμὸ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Ἀσίνας ἦταν ἀναγκαῖα γιὰ τὸν σχεδιασμὸ, κατασκευὴ καὶ ἐγκατάσταση φωτιστικῶν. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ λάβαμε ὑπ' ὄψιν τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ναοῦ, τὰ ἀρχικὰ καὶ ὑπάρχοντα ἀνοίγματα φυσικοῦ φωτισμοῦ, τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τῶν τοιχογραφιῶν, τὶς λειτουργικὲς τοῦ ἀνάγκες. Γιὰ τὴ μορφή τῶν φωτιστικῶν καὶ τὴν ἐπιλογή τῶν θέσεων τους ἀκολουθήσαμε τὶς ἀκόλουθες ἀρχές: ἐλάχιστο ἀριθμὸ φωτιστικῶν, ἐλαχιστοποίηση τῆς θέασής τους καὶ τῆς θάμβωσης, κατάλληλη ποσότητα καὶ ποιότητα τοῦ φωτὸς. Κατόπιν τούτων καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὲς καὶ ποικίλες μετρήσεις τοποθετήσαμε δύο ἐπιδαπέδια φωτιστικὰ στὸν νάρθηκα,

11. Ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ ἀνακατασκευὴ χρονολογοῦνται μὲ βάση τὸ στῦλ τῆς τοιχογραφίας τῆς Παναγίας στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης, ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2011, 121 (τέλη 13ου - ἀρχές 14ου αἰώνα), WEYL CARR 2012, 215 (τελευταῖο τέταρτο τοῦ 13ου αἰώνα).

12. Ἀφαιρέθηκαν τὸ 1954 γιὰ νὰ ἀποκαλυφθοῦν τοιχογραφίες (1105/6) καὶ ἀντικαταστάθηκαν γιὰ λόγους στατικῶν μὲ μεταλλικοὺς στύλους κυκλικῆς διατομῆς σὲ σιμεντένιες βάσεις στὶς διαστάσεις τῶν παραστάδων, *Annual Report of the Director of the Department of Antiquities, Cyprus* 1954, 10 καὶ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 2012, 60-63, εἰκ. 2.31.

13. Ἡ προσθήκη στὴ ΒΔ παραστάδα εἶναι πλατύτερη, 0,86 μ., διότι λειτουργεῖ ὡς παραστάδα περάσματος.

14. CARR 2012, 309. STYLIANOU - STYLIANOU 1997, 126-134.

15. WINDFIELD 1969, 7. Δικλινὴ στέγη ἐμφανίζεται στὴ μακέτα τῆς ἐκκλησίας πὺν κρατᾶ ὁ κτήτωρ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 1975.

16. Σὲ παλαιὲς φωτογραφίες διακρίνεται τὸ πτερόν, ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗΣ 1922, πίν. Α'. Εὐχαριστοῦμε τὸν κ. Ἀθ. Παπαγεωργίου γιὰ τὴν προμήθεια τοῦ δυσεῦρετου τεύχους. CARR - NICOLAΪΔΗΣ (ἐπιμ.) 2012, 21, εἰκ. 1.6 (φωτογρ. ἔτους 1909).

δύο στὸν ναὸ καὶ δύο ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος σὲ συγκεκριμένες θέσεις καὶ μὲ συγκεκριμένες κλίσεις¹⁷. Ὅλα τὰ φωτιστικά εἶναι βαμμένα στὸ γκρι μὰτ ἐπειδὴ τὸ χρῶμα αὐτὸ εἶναι αἰσθητικὰ οὐδέτερο.

Νάρθηκας

Τοποθετήθηκαν δύο φωτιστικά μὲ τὰ ἀκόλουθα χαρακτηριστικά:

Κατακόρυφο στέλεχος τετράγωνης διατομῆς μὲ καθαρὸ ὕψος 2,10 μ. πὺρ στερεώνεται στὴν ἐσωτερικὴ γωνία τῆς βάσης καὶ μὲ τὴ μία πλευρὰ του πρὸς τοὺς ἐπισκέπτες. Στὴν κορυφὴ τοῦ στελέχους στερεώθηκε μέσω ἀρθρωτῆς σύνδεσης ἡ κεφαλὴ τοῦ φωτιστικοῦ μὲ μορφή καμπάνας. Ἡ καμπάνα περιστρέφεται σὲ δύο ἄξονες, κατακόρυφο καὶ ὀριζόντιο. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς τοποθετήθηκαν τρεῖς λαμπτήρες σφαιρικῆς τύπου led.

Κυρίως ναὸς

Τοποθέτηση ἐνὸς φωτιστικοῦ σὲ καθεμιὰ δυτικὴ παραστάδα, οἱ ὁποῖες στὸ ὕψος τῶν 2,45 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο σχηματίζουν ἐσοχές.

ΝΔ παραστάδα

Ἡ βάση τοῦ φωτιστικοῦ τοποθετήθηκε στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς παραστάδας καὶ ὁ ἴστος, ὕψους πάνω ἀπὸ 2,50 μ., πλησίον τῆς ἐξωτερικῆς γωνίας. Στὸ πάνω ἄκρο τοῦ ἴστου τοποθετήθηκε μικρὸς ὀριζόντιος βραχίονας καὶ στὴν ἄκρη του ἡ καμπάνα μὲ λαμπτήρες τύπου led, ἡ ὁποία περιστρέφεται σὲ δύο ἄξονες, κατακόρυφο καὶ ὀριζόντιο, καὶ φωλιάζει στὴν ἐσοχὴ τῆς παραστάδας.

ΒΔ παραστάδα

Τὸ φωτιστικὸ τῆς βόρειας παραστάδας ἔχει τὰ ἴδια χαρακτηριστικά μὲ ἐκεῖνο τῆς νότιας. Διαφέρει ὅμως ὡς πρὸς τὴ θέση στήριξης τοῦ βραχίονα καὶ τὴ θέση στερέωσης τοῦ ἴστου στὴ βάση (εἰκ. 4). Ὁ βραχίονας καὶ ἡ καμπάνα τοῦ φωτιστικοῦ στὴ νότια παραστάδα εἶναι ἀριστερὰ ὡς πρὸς τὸν ἐπισκέπτη, ἐνῶ στὴ βόρεια δεξιά.

Ἱερὸ Βῆμα

Τοποθετήθηκαν δύο φωτιστικά συνολικοῦ ὕψους 2.30 μ. μὲ τὰ ἀκόλουθα χαρακτηριστικά: Τὸ κατακόρυφο στέλεχος τετράγωνης διατομῆς στερεώνεται στὸ μέσον τῆς βάσης. Στὴν κορυφὴ τοῦ στελέχους τοποθετήθηκε μέσω ἀρθρωτῆς σύνδεσης ἡ κεφαλὴ τοῦ φωτιστικοῦ μὲ

Εἰκ. 4. Παναγία τῆς Ἀσίνου. Ἡ ΒΔ γωνία τοῦ ναοῦ καὶ τὸ φωτιστικό.

μορφή καμπάνας καὶ δυνατότητα περιστροφῆς σὲ ἓναν ἄξονα καὶ μὲ λαμπτήρες σφαιρικῆς τύπου led.

Ἐπίσης στὶς ποδιές τῶν τριῶν ἡμικυκλικῶν φεγγιτῶν τοποθετήθηκαν λευκὰ χαρτόνια πρὸς ἐνίσχυση τῆς ἀντανάκλασης καὶ ἔγιναν εἰσηγήσεις γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν ὑάλων στὰ νεώτερα ὑαλοστάσια τῶν φεγγιτῶν καὶ τῶν παραθύρων μὲ χειροποίητο γυαλί συγκεκριμένων προδιαγραφῶν καὶ τοποθέτηση φίλτρων ὑπεριώδους ἀκτινοβολίας.

Τὸ παραγόμενο ἀπὸ τὸ παραπάνω σύστημα τεχνητὸ φῶς συνοδεύει καὶ ὑποστηρίζει τὴν ἀρχικὴ κατανομὴ τοῦ φυσικοῦ φωτός, ἄμεσου καὶ ἕμμεσου, πὺρ συνεχίζει νὰ εἰσέρχεται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ ἀνοίγματα. Ἐνισχύθηκε πρωτευτόντως ὁ φωτισμὸς τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ναοῦ καὶ τὸ ἱερὸ βῆμα, πὺρ εἶχε μειωθῆ λόγω τῶν ἐπεμβάσεων, καὶ δευτε-

17. Ἡ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον μετακίνηση τῶν φωτιστικῶν ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες θέσεις καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς κλίσης τῶν φωτιστικῶν

καμπανῶν συνεπάγεται ἀλλοίωση τοῦ φωτιστικοῦ ἀποτελέσματος.

Είκ. 5. Παναγία τής Ἀσίνου. Τὸ ἱερὸ βῆμα τοῦ ναοῦ φωτισμένο με συνδυασμὸ φυσικοῦ καὶ τεχνητοῦ φωτισμοῦ.

ρευόντως τὸ μεσαῖο τμήμα τοῦ ναοῦ καὶ ὁ τρουλλαῖος νάρθηκας. Ὁ συνδυασμὸς φυσικοῦ καὶ τεχνητοῦ φωτὸς (εἰκ. 5) διαχέεται με διακριτικότητα καὶ εὐπρέπεια, καθαρότητα καὶ σιωπὴ σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐκκλησία καὶ δημιουργεῖ τὶς κατάλληλες συνθήκες οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν τὴν ἀπρόσκοπτη θέαση καὶ συμμετοχὴ.

Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

Διευθυντὴς ἰδρύματος Ἀναστάσιος Γ. Λεβέντης
Ἐπίτιμος Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων
cb@mwpc.gr

Ι. ΗΛΙΑΔΗΣ

Δρ. Ἡλεκτρολόγος Μηχανικὸς - Μηχανικὸς
ioheliades@yahoo.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΚΟΥΡΟΥΔΗΣ, Κ. 2014. «Πλατωνικές επιδράσεις στους καλλιτέχνες Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη και Γιάννη Μενεσίδη», εις Γ. ΧΡ. ΤΣΙΓΑΡΑΣ (έπιμ.), *Γιάννης Μενεσίδης. Στίγματα φωτός στο Ξανθιώτικο τοπίο*, Ξάνθη, 31-40.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ά. 1975. *Οι ξυλόστεγοι ναοί της Κύπρου*, Λευκωσία.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ά. 2011. «Άσινου, εκκλησία Παναγίας Φορβιώτισσας», εις Ά. ΠΑΥΛΙΔΗΣ (έκδ.), *Μεγάλη Κυπριακή Έγκυκλοπαίδεια*, (β' έκδοση), τόμ. 3, 121.
- ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗΣ, Ί.Κ. 1922. *Μονογραφία της αρχαίας πόλεως και εκκλησίας της Άσίνης (νύν Άσίνους)*, Λευκωσία.
- ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, Έ. 2007. *Ο συνεπτυγμένος σταυροειδής έγγεγραμμένος ναός στην Κύπρο (9ος-12ος αιώνας)*, Λευκωσία.
- ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ά. 2013. *Η Βυζαντινή αρχιτεκτονική της Κύπρου μέσα από σχέδια και φωτογραφίες του αρχιτέκτονα Ανδρέα Φιλίππου*, Λευκωσία.
- CARR, A.W. - A. NICOLAÏDÈS (έπιμ.) 2012. *Asinou Across Time: Studies in the Architecture and Murals of the Panagia Phorbiotissa, Cyprus*, (Dumbarton Oaks studies 43).
- CARR, A.W. 2012. «The Murals of the Bema and the Naos: The Paintings of the Late Thirteenth and Fourteenth Centuries», εις CARR - NICOLAÏDÈS (έπιμ.) 2012, 211-310.
- ĆURČIĆ, S. 2000. *Middle Byzantine Architecture on Cyprus: Provincial or Regional*, Nicosia.
- ILIADIS, I. 2005. «The Panagia Kosmosoteira at Pherrai (Vira): The Natural Lighting of the Katholikon», *JÖB* 55, 229-246.
- ILIADIS, I. 2009. «The Church of the Holy Apostles in Thessalonike: A Study of the Natural Light», *JÖB* 59, 95-105.
- KALOPISSI-VERTI, S. 2012. «The Murals of the Narthex: The Paintings of the Late Thirteenth and Fourteenth Centuries», εις CARR - NICOLAÏDÈS (έπιμ.) 2012, 179-190.
- PAPAGEORGHIOU, A. «The Architecture of the Church of the Panagia Phorbiotissa», εις CARR - NICOLAÏDÈS (έπιμ.) 2012, 39-65.
- STYLIANOU, A. - J. STYLIANOU 1997. *The Painted Churches of Cyprus: Treasures of Byzantine Art* (second edition), Nicosia.
- WINDFIELD, D. 1969. *Asinou: A Guide*, Nicosia.

S U M M A R Y

LIGHTING IN THE CHURCH OF THE PANAGIA ASINOU

CHARALAMBOS BAKIRTZIS, IOANNIS ILIADIS

This article publishes observations and views on the role of natural light in the configuration of the interior space of the church in each of its three construction periods.

These observations led to the design, construction, and installation in the church of six light fixtures. The artificial light produced accompanies and supports the

distribution of the natural light entering the church. The combination of natural and artificial light renders in a dignified manner the church's spiritual character and historical value, and allows for a better view of the interior and direct participation by visitors.